

از یکدیگر، عملاً شکل و شمایل بانک‌ها در ایران با تغییرات محسوسی مواجه شد؛ تغییراتی که تمام آنها در راستای ایجاد تغییر در نظام بانکی ایران و با توجه به شرایط جدید انقلاب اسلامی و تحولات رخ داده در کشور بود. چهارمین مرحله‌ای که در راستای ایجاد تغییرات در نظام بانکی کشور رخ داد، برقراری سود تضمین شده برای سپرده‌ها و کارمزد برای تسهیلات اعطایی بود. این تصمیم بعد از استعفای دولت موقت و در زمان سرپرستی بنی صدر بر وزارت اقتصاد و ریاست نوبری بر بانک مرکزی اتخاذ شد؛ اقدامی که می‌توان ابوالحسن بنی‌صدر را یکی از مبتکران آن دانست. ایده این طرح از آنجا مطرح شد که اقتصاددانان و کارشناسان نظام بانکی از همان سال ۵۸ در مباحث مطرح شده با یکدیگر با این مسأله مواجه بودند که اگر قرار است به مردم بگوییم در بانک سپرده‌گذاری کنید، مردم باید بدانند قرار است چه چیزی به ازای این سپرده‌گذاری دریافت کنند. بنابراین، در همان مقطع زمانی و در خلال مباحث موجود این موضوع مطرح شد که باید سود تضمین شده‌ای برای سپرده‌های سرمایه‌گذاری در نظر گرفته شود. از همان سال ۵۸ تعیین شد تا به سپرده‌های ثابت و پس‌انداز سودی به‌عنوان حداقل سود تضمین شده پرداخت شود؛ براین اساس، سود سپرده ثابت ۸/۵ درصد و سود سپرده‌های پس‌انداز ۷ درصد تعیین شد و قرار شد از سایر اقدامات و فعالیت‌های بانکی نیز کارمزد دریافت شود. با تصویب و اجرای طرح «برقراری سود تضمین شده» کلاً دو نرخ سود تحت عنوان سود ۸/۵ و ۷ درصد متولد شد.

براین اساس در ظاهر ماجرا و در راستای زدودن ربا از نظام بانکی ایران، بهره از سال ۵۸ حذف و گفته شد هزینه‌های بانک باید از طریق کارمزدهای دریافتی تأمین شود. حتی اقداماتی از قبیل پرداخت تسهیلات چهاردرصدی برای خرید، ساخت و تعمیر مسکن تحت تأثیر این ایده برای مقطعی اجرایی شد؛ موضوعی که البته هرگز به فرجام نرسید. وقتی پرداخت سود تضمین شده برقرار شد، استدلال مطرح کنندگانش این بود که چون بهره در اسلام تحریم شده، طبیعتاً باید حذف شود؛ اما سود در اسلام حلال است و باید به سمتی برویم که سود جایگزین بهره شود، ازین رو و در شرایط فعلی باید سود تضمین شده را جایگزین بهره کرد. بانک‌ها برای تجهیز منابع خود نیازمند سپرده‌گذاری هستند و سپرده‌گذاران برای سپرده‌گذاری در بانک‌ها باید از انگیزه کافی برخوردار باشند. در نهایت، اجرای سود تضمین شده با این استدلال‌ها از سال ۵۸ اجرایی و تا سال ۶۰ نیز ادامه داشت. از همان ابتدای اجرای این طرح اعتراض‌هایی نسبت به آن وجود داشت، اعتراض‌هایی که کاملاً درست و منطقی به نظر می‌رسید. کانون اسلامی بانک مرکزی یکی از نهادهایی بود که از ابتدای اجرای این طرح نسبت به آن معترض شد. آنها در روزنامه اطلاعات به تاریخ پنجم اسفندماه سال ۵۹، اعتراض شدیدی را نسبت به اجرای سود تضمین شده اعلام داشتند. براساس متن منتشرشده از سوی کانون اسلامی بانک مرکزی، سود تضمین شده روش مناسبی برای حذف ربا از نظام بانکی نبوده و این سود عملاً همان بهره است و فقط عنوان آن تغییر کرده است. در کنار اعتراض کانون اسلامی بانک مرکزی، یکی از عواملی که منجر به حذف سود تضمینی شد، اعتراضات شکل گرفته در حوزه‌های علمیه بود. بسیاری از حوزویان نیز مانند

اعضای کانون اسلامی بانک مرکزی معتقد بودند این موضوع از نظر شرعی درست نبوده و تفاوتی با بهره ندارد. ریاست نوبری بر بانک مرکزی که از پاییز ۵۸ آغاز شده، چیزی حدود یک سال و نیم به طول می‌انجامد. در ۱۰ ماه ابتدای ریاست نوبری در بانک مرکزی و تا آغاز جنگ، اجرای سیاست‌های اقتصادی بر اساس نظریه توسعه‌گرایانه ادامه داشت؛ اما در نیمه اول سال ۵۹ با پایان یافتن مراحل ادغام بانک‌ها و بازگشت اعتماد نسبی به سیستم بانکی، سپرده‌های بخش خصوصی به طوری که ۶۹ درصد از افزایش این سپرده‌ها در سال ۵۹ مربوط به نیمه اول این سال بود. از تیرماه ۵۹ پرداخت وام مسکن در شهرهای بزرگ از جمله تهران محدود شد و اعطای وام‌های خرید مسکن از بانک‌های تجاری به بانک‌های تخصصی مسکن و ساختمان انتقال یافت.

با اطلاع نوبری از خلع بنی‌صدر از مقام ریاست جمهوری، به‌دلیل نزدیکی به بنی‌صدر، وی به طور ناگهانی و زودتر از بنی‌صدر از کشور خارج می‌شود. پس از پایان دوره ریاست نوبری در بانک مرکزی، نوریخس که در مهرماه ۵۹ معاون وزیر اقتصاد شده بود در ۲۳ خردادماه ۶۰ رئیس کل بانک مرکزی می‌شود. نوریخس ورود خود به بانک مرکزی را چنین توصیف می‌کند: «من وارد اتاقی شدم که کسی در آن نبود تا به من خوشامد بگوید و وضعیت را برای من تشریح کند. دفتر کار در خیابان فردوسی بود. من وارد اتاق شدم. پشت میز رفتم. کشور را که باز کردم، چند فشنگ در آن دیدم. همچنین در سقف هم جای یک گلوله دیده می‌شد که علت آن مشخص نبود. به هر

حال، در آن زمان رئیس بانک مرکزی پیشین نبود که کار را به من تحویل دهد، تنها یک معاون ارزی بود و از آنجایی که او هم از دوستان نزدیک آقای نوبری بود، با گرفتار شده یا اینکه فرار کرده بود. در نتیجه، من خودم باید از مدیران و سایر معاونان امور را تحویل می‌گرفتم و این خلع بنی‌صدر از ریاست جمهوری و جایگزینی نوریخس به جای نوبری، با توجه به افزایش اعتراضات به تداوم اجرای سود تضمین شده، این روش در سال ۶۰ کنار گذاشته شد و دولت در قانون بودجه سال ۶۰ موظف می‌شود تا ظرف مدت شش ماه مطالعات و بررسی‌های لازم را برای تدوین پیش‌نویس لایحه عملیات بانکداری بدون ربا انجام و لایحه مذکور را تقدیم مجلس کند. در واقع، مخالفت‌ها با موضوع سود تضمین شده و کنار گذاشتن آن را می‌توان مقدمه‌ای برای تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا دانست. چنانچه در تبصره ۵۴ قانون بودجه سال ۶۰ صراحتاً آمده که دولت موظف است از تاریخ تصویب این قانون برای حذف ربا از سیستم بانکی و اصلاح سیستم بانکی در اسرع وقت مطالعات لازم را انجام داده و لایحه مربوطه را به مجلس شورای اسلامی تقدیم کند. به هر حال، این مطالعات و بررسی‌ها و تقدیم لایحه نباید از شش ماه تجاوز کند. بعد از تصویب قانون بودجه سال ۶۰ بود که دولت براساس تبصره ۵۴ این قانون مقدمات تدوین و تهیه لایحه قانون عملیات بانکی بدون ربا را آغاز کرد. در این راستا، دو گروه مطالعاتی به‌طور همزمان در وزارت اقتصاد و بانک مرکزی شروع به فعالیت می‌کنند. نتایج مطالعات این دو گروه نیز در جلساتی با حضور آیت‌الله مهدوی‌کنی و آیت‌الله غلامرضا رضوانی به‌عنوان نمایندگان امام(ره) بررسی می‌شود. تدوین لایحه عملیات بانکی بدون ربا بعد از ملی کردن بانک‌ها،

از همان سال ۵۸ تعیین

شد تا به سپرده‌های

ثابت و پس‌انداز سودی

به‌عنوان حداقل سود

تضمین شده پرداخت

شود؛ براین اساس،

سود سپرده ثابت ۸/۵

درصد و سود سپرده‌های

پس‌انداز ۷ درصد

تعیین و قرار شد از سایر

اقدامات و فعالیت‌های

بانکی نیز کارمزد دریافت

شود. با تصویب و اجرای

طرح «برقراری سود

تضمین شده» کلاً دو

نرخ سود تحت عنوان

سود ۸/۵ و ۷ درصد

متولد شد

مخالفت بانک مرکزی با سود تضمین شده

کانون اسلامی بانک مرکزی یکی از نهادهایی بود که از ابتدای اجرای این طرح نسبت به آن معترض شد. آنها در روزنامه اطلاعات به تاریخ پنجم اسفندماه سال ۵۹، اعتراض شدیدی را نسبت به اجرای سود تضمین شده اعلام داشتند. براساس متن منتشرشده از سوی کانون اسلامی بانک مرکزی، سود تضمین شده روش مناسبی برای حذف ربا از نظام بانکی نبوده و این سود عملاً همان بهره است و فقط عنوان آن تغییر کرده است. در کنار اعتراض کانون اسلامی بانک مرکزی، یکی از عواملی که منجر به حذف سود تضمینی شد، اعتراضات شکل گرفته در حوزه‌های علمیه بود. بسیاری از حوزویان نیز مانند اعضای کانون اسلامی بانک مرکزی معتقد بودند این موضوع از نظر شرعی درست نبوده و تفاوتی با بهره ندارد. ریاست نوبری بر بانک مرکزی که از پاییز ۵۸ آغاز شده، چیزی حدود یک سال و نیم به طول می‌انجامد. در ۱۰ ماه ابتدای ریاست نوبری در بانک مرکزی و تا آغاز جنگ، اجرای سیاست‌های اقتصادی بر اساس نظریه توسعه‌گرایانه ادامه داشت؛ اما در نیمه اول سال ۵۹ با پایان یافتن مراحل ادغام بانک‌ها و بازگشت اعتماد نسبی به سیستم بانکی، سپرده‌های بخش خصوصی افزایش می‌یابد؛ به طوری که ۶۹ درصد از افزایش این سپرده‌ها در سال ۵۹ مربوط به نیمه اول این سال بود. از تیرماه ۵۹ پرداخت وام مسکن در شهرهای بزرگ از جمله تهران محدود شد و اعطای وام‌های خرید مسکن از بانک‌های تجاری به بانک‌های تخصصی مسکن و ساختمان انتقال یافت.

بشر

تصویب لایحه اداره امور بانک‌ها، ادغام بانک‌ها و تعیین سود تضمین شده پنجمین اقدام نظام اسلامی در راستای اسلامی کردن بانکداری ایران بود؛ به نحوی که پیش‌نویس این لایحه به شورای پول و اعتبار رفته و مورد بررسی قرار می‌گیرد. مهم‌ترین مرحله شکل‌گیری قانون عملیات بانکی بدون ربا را می‌توان مذاکرات شورای پول و اعتبار دانست، مذاکراتی که از سال ۶۰ و به‌محض گنجاندن این موضوع در قانون بودجه سال ۶۰ آغاز و تا سال ۶۲ یعنی زمان حضور این لایحه در مجلس ادامه دارد. براساس مذاکرات شورای پول و اعتبار و مباحث شکل گرفته در جلسات ۴۴۴، ۴۴۲، ۴۴۰، ۴۳۸، ۴۳۶ و ۴۳۵ این شورا، سرانجام لایحه نهایی عملیات بانکی بدون ربا ازسوی شورای پول و اعتبار تدوین می‌شود. عمده مباحث مطرح شده در جلسات شورای پول و اعتبار بانکداری بدون ربا می‌شود، به شرح ذیل است:

- وظایف بانک مرکزی در بانکداری بدون ربا
- تفاوت بین بهره و ربا
- چگونگی حذف بهره و تعیین نرخ سود

■ رابطه بین بانک مرکزی و بانک‌ها

■ قرض‌الحسنه، مضاربه و مشارکت

آخرین گام از اقدامات جمهوری اسلامی ایران در راستای زدودن ربا از نظام بانکی کشور و استقرار نظام بانکی عاری از ربا تا قبل از سال ۶۲ را می‌توان مذاکرات مجلس برای تصویب قانون بانکداری بدون ربا دانست. در نهایت، در تاریخ ۱۵ اردیبهشت ماه سال ۶۱، وزارت امور اقتصادی و دارایی لایحه عملیات بانکی بدون ربا را به دولت ارائه می‌دهد. این لایحه در ۱۹ اردیبهشت ماه همان سال در هیأت وزیران تصویب و دو روز بعد یعنی در ۲۱ اردیبهشت ماه سال ۶۱ تقدیم مجلس می‌شود. بعد از تقدیم لایحه به مجلس، کمیسیونی تحت عنوان کمیسیون ویژه بانکداری در مجلس تشکیل شده و نمایندگان علاقه‌مند به این موضوع در این کمیسیون عضو می‌شوند. شور اول در تاریخ ۱۸ بهمن ۱۱۱۶۷، ۱۱۱۷۱، ۱۱۱۷۸، ۱۱۱۷۹، ۱۱۱۴۶ موجود است. براساس مشروح این جلسات، عمده مباحث شکل گرفته در آن، درباره جزئیات و بررسی عقود مختلف بوده است. نکته‌ای که اینجا وجود دارد این است که وقتی قرار است این لایحه تصویب و تبدیل به قانون شود، سعی شده تا یک سری عقود یعنی قراردادهای تجویز و تخصیص منابع بانکی جایگزین بهره شوند. این لایحه سرانجام در جلسه علنی روز سه‌شنبه ۸ شهریورماه ۶۲ به تصویب نهایی رسیده و در

دهم شهریورماه با اعمال تغییراتی جزئی مورد تأیید شورای نگهبان قرار می‌گیرد. قانونی که عملاً بعد از دهم شهریورماه سال ۶۲ قابلیت اجرا دارد، اما اجرای آن براساس درخواست بانک مرکزی از ابتدای سال ۶۳ آغاز می‌شود. روایت اسدالله امیراصلاتی معاون وقت امور بانکی وزارت اقتصاد و نماینده وزارت اقتصاد در شورای عالی بانک‌ها از مرحله تدوین تا تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا جالب است. امیراصلاتی در این باره می‌گوید: «براساس ماده ۲۲ لایحه قانونی اداره امور بانک‌ها، از طرف شورای عالی بانک‌ها مأمور شدم تا لایحه عملیات بانکی بدون ربا را تهیه و به دولت ارائه دهم. در این خصوص، کمیته‌ای از وزارت امور اقتصادی و دارایی مرکب از فقهای عظام حضرت آیت‌الله مهدوی‌کنی، حضرت آیت‌الله سیدمحمود هاشمی شاهرودی و اقتصاددانانی چون آقایان دکتر ایرج توتونچیان و دکتر کاظم صدر و از بانکدارها نیز افرادی مانند آقایان عظیمی نوبر مدیرعامل وقت بانک ملت و احمد حاتمی یزد مدیرعامل وقت بانک تجارت و تعدادی از مدیران دیگر به اقتضای موضوع و تخصص آنها در کنار محمد حیاتی مشاور وزیر اقتصاد در امور حقوقی و یکی از فعالان بازار به نام حاج آقای انصارین و... تشکیل و عهده‌دار بررسی روش‌های عملیاتی بانکداری بدون ربا شد. با توجه به شرایط دوران اول انقلاب و مسائل مختلف و متراکم اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، فرصتی مناسب برای مطالعه و تدوین یک قانون جامع بانکداری وجود نداشت؛ لذا فرض این کمیته بر این اصل استوار بود که قانون پولی و بانکی کشور که بر مبنای کارشناسی و مطالعه تطبیقی قوانین بانکی کشورهای مختلف تدوین شده، می‌تواند همچنان امور بانکی کشور را اداره کند و فقط باید بهره از این قانون حذف و روش‌های دیگری که بتوانند نقش بهره را در جذب منابع و اعطای تسهیلات ایفا کنند، جایگزین شود. بر این مبنای کمیته روش‌ها و تکنیک‌های قانون عملیات بانکی بدون ربا را پس از شش ماه بررسی، توسل به گروهی مرکب از ایرج توتونچیان و بنده به سیاق ادبیات بانکی تحریر و به‌صورت لایحه به دولت و مجلس شورای اسلامی دوره اول تقدیم کرد. تبیین حضرت آیت‌الله رضوانی در جلسات شورای عالی بانک‌ها و شورای پول و اعتبار و هیأت دولت کمک بسیار مؤثری در پیشبرد این لایحه به شمار می‌رفت. قبل از لایحه دولت، طرحی در خصوص حذف بهره توسط تعدادی از نمایندگان مجلس ارائه شده بود که لایحه دولت به فاصله کوتاهی پس از آن ارائه شد. هیأت رئیسه مجلس، کمیسیون خاصی را به نام «کمیسیون ویژه حذف بهره» با ۱۵ نفر عضو تشکیل داد که بعضاً افراد بیشتری از نمایندگان به علت اهمیت و جذابیت موضوع در جلسات این کمیسیون شرکت می‌کردند.

دوره ریاست نوریخس در بانک مرکزی

پس از پایان دوره ریاست نوبری در بانک مرکزی، نوریخس که در مهرماه ۵۹ معاون وزیر اقتصاد شده بود در ۲۳ خردادماه ۶۰ رئیس کل بانک مرکزی می‌شود. نوریخس ورود خود به بانک مرکزی را چنین توصیف می‌کند: «من وارد اتاقی شدم که کسی در آن نبود تا به من خوشامد بگوید و وضعیت را برای من تشریح کند. دفتر کار در خیابان فردوسی بود. من وارد اتاق شدم. پشت میز رفتم. کشور را که باز کردم، چند فشنگ در آن دیدم. همچنین در سقف هم جای یک گلوله دیده می‌شد که علت آن مشخص نبود. به هر حال، در آن زمان رئیس بانک مرکزی پیشین نبود که کار را به من تحویل دهد، تنها یک معاون ارزی بود و از آنجایی که او هم از دوستان نزدیک آقای نوبری بود، با گرفتار شده یا اینکه فرار کرده بود. در نتیجه، من خودم باید از مدیران و سایر معاونان امور را تحویل می‌گرفتم و تنظیم می‌کردم.

بشر